

4-бетте

8-бетте

Жаны тынбаган Абдыкасым

2-бетте

Таза суу көйгөйү,
тагдырды талкалаган жокпу?

"Золотые кадры страны"

ЗНАЧИМАЯ ЛИЧНОСТЬ ДЛЯ КЫРГЫЗАГРОБИОЦЕНТРА

Всем известно, что без последователей нет будущего, но последуют за тобой, если ты достойный в народе джигит. Благодаря герою моей рубрики сохранился Кыргызагробιοцентр, который выпускает биологические препараты по борьбе с вредителями в сельскохозяйственной культуре по республике. Жаныбай Туманов ровно 19 лет проработал в качестве директора. Согласитесь, результат интересен нам всем, но прежде мы ознакомимся о жизненном пути к креслу генерального директора.

(продолжение на 5 стр.)

"АГРО ВЕСТИ" МААЛЫМАТ - РЕКЛАМАЛЫК ГАЗЕТАСЫНА ЖАЗЫЛЫҢЫЗ!

Жазылуу Кыргыз Республикасындагы баардык почта түйүндөрүндө жана түз которуу жолу менен жүргүзүлөт.

Жазылуу индекси: 68505

Которуу жолу менен 6 айга 437 сом 64 тыйын;

Накталай төлөө жолу менен

445 сом 46 тыйын;

КУЛАКТАНДЫРУУ (ОБЪЯВЛЕНИЕ)

1 см2 10 сомдон көлөмүнө жараша 7 сомго чейин төмөндөтүлүп алынат. Айылдык кеңештердин токтомдору бир бети 5000 (беш миң) сомдон чыгарып беребиз.

"Агро Вести" гезитинин банктык эсеби:

ОсОО "Агро Мир"

ИНН: 02702200910327

ОКПО: 26599490

Банк: АКК РСК Банк Бишкек филиалы

р/с 1290523130021467

БИК: 129052

»Осторожно, браконьеры!

ДИКИЙ,
КРАСИВЫЙ,
НО ПОД
УГРОЗОЙ
ВЫМИРАНИЯ

6-стр

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АЙЫЛ ЧАРБА, ТАМАК-АШ ӨНӨР ЖАЙЫ ЖАНА МЕЛИОРАЦИЯ МИНИСТРЛИГИНИН КОЛЛЕГИЯСЫНДА

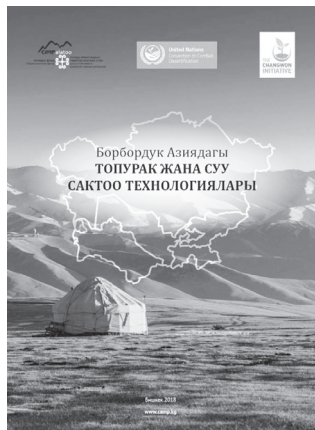
Кыргыз Республикасынын Айыл чарба, тамак-аш өнөр жайы жана мелиорация министрлигинин Айыл чарба долбоорлорун ишке ашыруу жана Суу чарба жана мелиорация департаментинин Суу чарба долбоорлорун ишке ашыруу бөлүмдөрү тарабынан Мамлекеттик инвестициялар программасынын алкагында эл аралык инвестициялык долбоорлорду ишке ашыруунун жүрүшү жөнүндө Коллегиясы өткөрүлдү.

Коллегияда мамлекеттик инвестициялар программасынын алкагында ишке ашырылып жаткан эл аралык инвестициялык ПРЖР-1, 2, ПУУПЖ, Улуттук суу ресурстарын башкаруу – 1 фаза” жана “Айыл чарба

өндүрүмдүүлүгүн жана тамак-ашты жакшыртуу” долбоорлорун ишке ашырууда Айыл чарба долбоорлорун ишке ашыруу бөлүмү жана Суу чарба жана мелиорация департаментинин Суу чарба долбоорлорун ишке ашыруу бөлүмү тарабынан жүргүзүлүп жаткан иштер жумушчу топтун текшерүүсүнүн жыйынтыгында жетишсиз деп табылып, тиешелүү долбоорлорду ишке ашыруу бөлүмдөрүнүн жетекчилерине сөгүш берилди.

Аталган долбоорлорду ишке ашыруу бөлүмдөрүнө аткарылып жаткан иштерди катуу көзөмөлгө алып, үстүбүздөгү жылдын 1-июнунда маалымат берүүсүн тапшырды.

«БОРБОРДУК АЗИЯДАГЫ ТОПУРАК ЖАНА СУУ САКТОО ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ» БАСЫЛМАСЫ ЖАРЫККА ЧЫКТЫ

Азыркы доордун шартында Борбордук Азия мамлекеттеринде жер пайдалануу ар түрдүү себептерден улам табигый ресурстарды дегрeдацияга кабылуусу менен коштолууда.

САМР Алатоо коомдук фонду

фермерлер менен тыгыз байланышта иштеген жана алар иш жүзүндө колдонгон технологиялар менен ыкмаларды чогултуп, баяндап жазуу жана маалымат алмашуу менен фермерлерди окутуу үчүн сапаттуу материал даярдай ала турган адистер жана уюмдар менен жакындан иштешип келет.

Азыркы фермерлер жер жана жайыт тилкелерин пайдаланууну экономикалык кызыкчылык жана мүмкүнчүлүктөрдүн негизинде гана пландап ишке ашырат. Адатта фермерлер табигый ресурстарды колдонууда анча көп эмес билим, тажрыйбага жана көндүмдөргө ээ. Жерге туура эмес мамиле көп учурда кайра калыбына келбей турган кесепеттерге алып келет. Ал эми совет доорунда колдонулуп келген топурак жана суу сактоо технологиялары эскирди, ал ыкмалар дыйкандардын убактысы жана күчү жетпеген чоң капиталдык чыгымдарды талап кылат.

Ошондой эле, фермерлер үчүн учур талабына ылайык жаңы технологияларды иштеп чыгуу, колдонууга киргизүү жана жайылтуу да көп убакыт жана акчалай салым талап кылат. Бир жагынан алганда, айрым фермерлер жазма булактардан, кошуналардан, айыл чарба кеңешчилеринин жеке тажрыйбаларынан алынган, фермерлер ойлоп тапкан же ата бабалардан калган эң жөнөкөй технологияларды колдонуу менен абалдан чыгуу жолун табышууда. Мындай технологиялар мезгил сынагынан өткөн жана фермерлер үчүн ыңгайлуу келет, анткени алар бүгүнкү күнгө чейин колдонулуп келе жатат. Ошондуктан мындай тажрыйбаларды таап, баяндап жазып, башка фермерлерге таратуу муктаждыгы бар.

Бул идея САМР долбоорунун негизги өзөгүн түзгөн. 2001-жылдан тартып САМР, андан ары САМР АЛАТОО топурак жана суу сактоочу технологияларды чогултуп, талдап, документтештирип, жарыялап жана жайылтып келет. Бул эмгек САМР Алатоо 2004 жана 2009-жылдары чыгарган материалдардын кайталап басып чыгарылышы болуп саналат. Анда сегиз тема боюнча 100 ашык технология кыргыз жана орус тилдеринде баяндалат. Жыйналган материал айыл чарба кеңешчилери үчүн эң сонун база болуп саналат жана алар тарабынан окутуу жана маалыматтык шайман катары колдонулушу мүмкүн.

Бул басылма БУУнун Жерлердин чөлгө айлануусуна каршы Конвенциясынын (КБО) колдоосу менен «Кыргыз Республикасында БУУ КБО маалымат борборун түзүү» долбоорунун алкагында иштелип чыккан.

«Региондорду өнүктүрүү жылында чыкса экен...»

ТАЗА СУУ КӨЙГӨЙ, ТАГДЫРДЫ ТАЛКАЛАГАН ЖОКПУ?

“Шумдук ай, неге мынча жаз кечигет”- деген Алыкул Осмоновдун ыры бар эмеспи. Жаз го кечикпестен эле келди. Ал эми жазга жарыша келчү иштер кечендөөдө. Дегеним Нарын районун Кара-Чий айылында жаз башы менен кошо башталчу таза суу чыгаруу иши жаздын экинчи айы бүтсө да кадам ташталган бойдон баспай турат. Эмне үчүн аксап жатат?

Кадимки айыл турмушу. Улуттун уюткусун бекем сактаган, тоолорун бел кылып, суусун кан тамыр кылган, бир уучтай болгон жөнөкөй элет аурасы. Көчө бойлой бассан, башка айылдардагыдай жөн эле басып жүргөн жанды көрбөйсүң. Ар бир адамдын астында эшегине артылган флягасы же колунда чакасы-чайнегин көрүүгө болот. Бул кадимки Кара-Чий айылынын көрүнүшү. Себеби, тургундар күнүмдүк тиричиликке гана эмес тамак-ашка да агын сууну колдонууга аргасыз. Айыл түптөлгөндөн бери таза сууга жарыйбай келишет. Жетишкен заман, XXI кылым деп ооз көптүрө сүйлөп, сылама телефондун ичине кире калып, аңтарып атканыбыз менен өз өлкөбүздүн айрым аймактарындагы көйгөйлөр менен ишибиз жок. Кайдыгерлик оорусу ушул айыл маселесине келгенде да так төбөдөн кармайт окшобойбу.

Кара-Чий айылынын тургуну Таалайбек уулу Алтынбек:

- Суу алууга кары-жаш дебей барабыз.

Айрым учурларда апалар дагы барууга туура келет. Агын сууга байланыштуу кырсыктар да жок эмес. Кыш айлары муздун үстүн жарып суу ташысак, жаз күндөрүнүн келиши менен минтип карлар эрип суу чоңоюп, киргилденген сууну ичүүгө мүмкүн болбой калат. Ата-энелер балдарын жалгыз жибергенден чочулап турушат. Элди үмүттөндүргөн таза суу чыгаруу иши кечендебей, тездесе жакшы болмок.

Айылдан кошулуп аккан Оттук суусу жогорку айылдан келет. Алардын таза суу боюнча көйгөйлөрү жок. Андыктан, бул сууга кандай мамиле кылат айта албайбыз. Ал эми Он-Арча суусу алтын чайкалчу комбинаттан агып келгендиктен, экспертизадан өткөрүшкөн. Жыйынтыгында “түстүү металлдын саркындысы, көп ичүүгө мүмкүн эмес”- деп чыгарып беришкен. Бул жагы өзүнчө маселе.

Мындай жагдай аз келгенсип, мал-жандык менен талаша бир суу ичүү канчалык кооптуу. Ар кандай инфекциялык ичеги-карын оорулары жана тери илдеттери айрыкча жаш балдарды көп жабыркатат.

3 баланын энеси Жазгүл Чүйтүева:

Балдарымдын экөө сарык менен оорусту. Аябай кыйналдык. Иммуниеттери алсыз болуп сасык тумоо сыяктуу жугуштуу оорулар да бат-бат

кармап турат. Тиричиликке эле эмес тамак-ашка да ушул суудан пайдаланууга аргасызбыз. Башка амал жок, эмне кылабыз? Азыркы жаз күндөрү мына ушундай суу аябай кир агат. Алысыраак жактан булак чыгат, чыкса ошол жактан, болбосо кошуна айылдан алып келип калабыз. Бирок, такай андай кылууга шарт жок.

ТАЗА СУУ КАЧАН ЧЕЧИЛЕТ?

-Учур маселеси боюнча Кара-Чий айылынын башчысы Нурак Ноорузбаев төмөндөгүдөй маалымат берди:

“Ноябрда тендерди “ЮНИС” курулуш компаниясы 36 миллион 740 миң сомго утуп алган. Кандайдыр бир себептерден улам быйылкы жыл эсебинен компанияга 2 миллион сом гана бөлүп, бирок ал дагы түшө элек болууда. Алар каражат түшөөрү менен иш башталарын билдиришти. Акча канчалык тез которулса, иш да ошондой алга жылып, элибиз толук түрдө таза суу менен камсыз болуп калат эле”-деди.

Жергиликтүү бийликтин өкүлү каражат бөлүнсө эле иш тездейт дегени менен ага чейин канча карачийликтин ден-соолугу зыян тартаары белгисиз. Эл болсо жашоо үчүн Он-Арча суусу булганып акканына карабай ичүүгө аргасыз. Таза суу ичпеген эл ден-соолугуна зыян экенин билишет. Адам организми сууга муктаж болгон соң кир болсо да ичпегенде эмне кылышат? Алар ичкен суу дене мүчөгө гана эмес аң-сезимге да терс таасирин тийгизгенин айтышты. Кара-Чий орто мектебинин 321 окуучусунун 12си акыл-эсинин өсүп-өнүгүүсүнөн артта калган. Эгер ушундай көч жолун уласа улут саламаттыгы, эл эртеңи эмне болот? Айылыбыздын кан тамыры, аралай агып тиричилик жүргүздүргөн өмүр булагыбыз таза эмес болсо, келечегибизди кантип элестетебиз?

Канчадан бери көз жаздымда калып келген айыл маселеси быйылкы ай-

мактарды өнүктүрүү жылында ишке ашып, айыл кубанычы- жалпы журт жакшылыгы болсо экен...

✍ Айзинат ЖАНАДИЛ кызы

»Ала-Тоодо

БИШКЕК 140 ЖАШЫНДА 87 ЫМЫРКАЙЛУУ БОЛДУ

29-апрелде Бишкектин 140 жылдыгы белгиленип, дал ушул күнү башкалаанын төрөтканаларында 87 бала жарык дүйнөгө келген. Анын 48и эркек, 39у кыз балдар. Экөө - эгиз.

ЭКОНОМИКА ЭМЕС, БААЛАР КӨТӨРҮЛӨТ

Азия өнүктүрүү банкынын маалыматы боюнча быйыл Кыргызстанда инфляция 4%ды түзүп, ал эми экономикабыздын Ички дүң продукциясы 3,5%га өсүшү мүмкүн. Демек, экономикабызга караганда, баалар кескин көтөрүлүп, бардыгы кымбаттайт деген сөз. Эгерде Казакстан менен Орусиянын валюталары арзандай берсе, биздин сомдун да баркы түшүп, инфляция кыйла жогору болушу мүмкүн экен. Белди бекем бууйбуз го?

СУЗАКТАГЫ ЖЕР КӨЧКҮ

29-апрелде Сузак районунун Сары-Булак айылындагы Көк-Арт дарыясынын сол жээгинде жер көчкү түшүп, сууну бөгөп калды. Өзгөчө кырдаалдар министри Нурболот Мырзахметов Сузакта түшкөн жер көчкүдөн кабар алып, маселени чечүү жолдорун кеңешүүдө. Жеринде штаб түзүлүп, кооптуу жерде жайгашкан турак жайлардын жашоочуларына Жарандык коргонуу комиссиясы тарабынан түшүндүрүү иш-чаралары жүргүзүлүүдө. Азыркы учурда топтолгон суу түшкөн жер көчкүнү жиреп, акырындык менен өз нугунда агып жатат.

САНААГА САЛГАН САНДАР

Бишкекте жыл башынан бери 43 жолу өз жанын кыйгандар катталган. Анын көпчүлүгү жаштар, мектеп окуучулары. Азыр бул боюнча адистер окуучулар арасында профилактика жүргүзүүдө. Ошондой эле үч айдын ичинде Бишкекте 152 киши дайынсыз жоголгон. Анын 59у – кичинекей балдар. Деги балдарыбызды жакшылап карайлычы. Мындан тышкары борборубузда үч айдын ичинде 141 оор кылмыш катталган. 11 ирет киши өлтүрүү, 18 жолу кыз зордуктоо болгон.

»Ааламда

ТРАМП МЕНЕН МАКРОН ОТУРГУЗГАН ЭМЕН ЖОГОЛДУ

Өткөн дүйшөмбүдө АКШ президенти Дональд Трамп менен Франция президенти Эммануэль Макрон Акүйдүн алдындагы көк жайыкка отургузган эмен көчөтү түп орду менен жоголуп кеткен. Анын жоголгонун журналисттер байкап калышыптыр. Бул эмен Франциядагы Белло токоюнан атайын алынып келинген. 1918-жылы июнь айында Биринчи дүйнөлүк согушта ал токойдо америкалык аскерлер катышкан ири салгылашуу болгон эле. Макрондун айтуусу боюнча, бул эмен америкалыктар менен француздардын тарыхый катышын эскертип турууга тийиш эле. Эми көчөт кандайча жоголуп кеткени белгисиз болуп, ийин куушурган эле киши.

КЫТАЙДА ЖЕТИ ОКУУЧУНУ МУУЗДАП КЕТТИ

Кытайдын Шэньси аймагынын Мичжи уездинде 27-апрелде 1990-жылы туулган жексур жети окуучуну муздап, 19 баланы жарадар кылган. Окуучулар мектептен тарап баратышканда, аларга кылмышкер бычак менен кол салган. Тергөө жүрүүдө. Алдын ала божомолдор боюнча кол салган Чжао деген жаран акылынан айныган неме болушу мүмкүн.

ТҮРКИЯ СИРИЯДА АКШ МЕНЕН БИРГЕЛИКТЕ АРАКЕТ КЫЛМАЙ БОЛДУ

Сириянын Манбиджисинде АКШ менен биргеликте аракет кылууну Түркиянын тышкы иштер министри расмий билдирди. Ошондой эле АКШнын сунуштаган Patriot абадан коргонуу системасын сатып алганы турат. Былтыр түрктөр Орусиядан С-400 «Триумф» зениттик-ракеталык комплекс сатып алышкан эле. Ошондон кийин АКШ түрктөргө курал сунуштап келгени ырас.

ИРАН БАРДЫК МУСУЛМАНДАРДЫ АКШГА КАРШЫ БИРИГҮҮГӨ ЧАКЫРДЫ

Бул тууралуу Ирандын Жогорку лидери аятолла Али Хаменеи билдирди. Бул сөздөр Дональд Трамптын “Жакынкы Чыгыш Вашингтондун жардамысыз бир күн да жашай албайт” деп айтканынан улам чыгып олтурат. “Мусулмандарды ушинтип шылдыңдап жатат” деп, бир динде болуп алып, бири-бири менен согушуп жаткан өлкөлөрдү ынтымакка чакырды. АКШ сауддарга курал сатып, Йеменге бомба таштап жатканы да айтылды.

КЫТАЙ АКШГА «СОГУШ» АЧТЫБЫ?

Кылкылдаган Кытай АКШ менен болгон соода согушуна даяр экендигин билдирди. Бейжин АКШда кытайлык инвестицияларга оңой тоскоолдук жаратабыз дептурат. Кытайдын Коммерция министрлигинин расмий өкүлү Гао Фэн: “АКШ жалпы дүйнөлүк тенденцияларга ылайык иш алып барат деген ишенимдебиз. Вашингтон кандай аракеттерди жасабасын, биз бардыгына даярбыз” деди. Ушул жылдын март айынан бери эки мамлекеттин ортосунда соода боюнча келишпестиктер жаралып, мамилелери муздай түшкөн. АКШ президенти Дональд Трамп болот менен алюминийге болгон импорт төлөмүн 25 жана 10 пайызга көтөргөн буйрук чыгарган эле. Ошондой эле “Кытайдын экономикалык агрессиясы” менен күрөшүү жөнүндө меморандумга да кол койгон. Кытай тарап 2-апрелде 130 америкалык товарга 25 пайызга чейин көтөргөн төлөмдү бекиткен. Кыскасы, Кытай менен АКШнын мамилеси кескин оорлошуп баратканы көз көрүнө болуп калды.

ЭЛЧИЛИКТИН КУЛПУСУН ТАЛКАЛАП КИРГЕН АКШ

АКШ бийлиги Сиэтл шаарындагы Орусиянын башкы консулдугунун имараттарына кол салды. 25-апрелде Орусиянын башкы консулунун резиденциясына америкалык атайын кызматы айттырбай келишип, эшиктин кулпусун талкалап киришкен. Бул, албетте, бардык эл аралык дипломатиялык жана консулдук конвенцияларды, ошондой эле АКШ мыйзамдарын бузуу болуп саналат. Ага карабай. АКШ бийлиги резиденцияны бошотууну талап кылган. А чындыгында ал имарат Орусиянын менчигине кирет. Ошентип АКШ менен Орусиянын тиреши чыңалгандан чыңалып барат.

“СҮЙЛӨШКҮМ КЕЛЕТ, СҮЙЛӨШКҮМ...”

АКШ президенти Дональд Трамп орус коллегасы Владимир Путин менен көзмө-көз жолуккусу келип жатканын америкалык элчи Джон Хантсман айтып чыкты. “Биздин президент чындап эле Путин менен тыгыз байланышта болгусу келет: эки мамлекеттин алакасы ачык, туруктуу жана бекем болушун каалайт”-деди дипломатикалык миссиянын башчысы. “Кааласа, Орусияга каршы саясат жүргүзбөйт эле”-деп орус ММКлары жазып чыгышты.

УСТУКАНДАЛГАН КИШИ СӨӨГҮ

Мексикада президенттик шайлоо 1-июлда болуп өтөт. Азыр шайлоо компаниясы кызуу жүрүүдө. Президенттикке талапкерлердин бири Джейми Родригес Кальдерон дебаттарда: “Паракор-уурулардын колун кесип салыш керек”- деп айтып койду эле, аны түз түшүнгөн мексикалык бандиттер Акапулько шаарынан бир кишини кескилешкен. Анын кесилген башы менен кол-буттары шаар четинен табылган. Сөөктүн жанында “Лос Энтеррадорес” деген кылмыштуу топтун каты болгон, катта: “Бул ууру-паракор” деген жазуулар бар экен.

“ЖҮР ЭЭРЧИШИП КЕТЕЛИ... АРАЛДАРГА”

Бүгүн, 27-апрелде Түндүк Кореянын лидери Ким Чен Ын менен Түштүк Кореянын Мун Чжэ Ин чегарадагы Пханмунджом пунктунда жолугушуп жатышат. Кореялык саммитке Жапония чыйпылактап жаткан кези. Анткени сый тамакта десерт бириккен эки Кореянын картасы түшүрүлүп берилет экен. Ал картада 1905-жылы жапондор тартып алган Лианкур аралдары да түшүрүлгөн. 1945-жылы Корея жапондордун колониясы болбой калып, бирок аралдар алардын карамагында калып калган. Эми эки өлкө биригүүгө барса, Жапония менен аралдарды талашышы толук мүмкүн. Бирок Түндүк менен Түштүктүн биригүүсүнө АКШ, Жапония, Кытай сыяктуу ири мамлекеттер каршы экени белгилүү.

Бул рубрикабыздын астында кыргыздын малчыларына, дыйкандарына, элеттиктерге кеп-кеңешибизди, сунуштарыбызды берип турууну эп көрдүк. Атүгүл идея берип турууга да даярбыз. Өз оюн, кеп-кеңешин, сунуштаган окурмандардан да кат күтөбүз. Биздин дарек: Бишкек ш, Киев к, 96А Тел.: (0312) 66-17-00

Электрондук почтабыз: agro.mir.2009@mail.ru: Ошондуктан “Кеңеш-Үкөктөн” кеп кетирбей, тындап турунуздар.

Кудай, берсең беде бер

**СЫРА (ПИВО)
ЧЫГАРГАНДАРГА САТАМ
ДЕСЕҢ...**

Жаздык арпа Вакула

Арпанын бул сорту сыра кайнатканга мыкты. Украинада мол түшүм берчү сорт катары алдыңкы катарда турат.

Биологиялык-чарбалык мүнөздөмө берсек:

Түрү – паллидум.

Машагы, башы – алты жиктүү, орточо узундукта (7-9 см), орто тыгыздыкта, сына бербейт, ромб түрүндө, түсү – сары.

Сабагы – орто узундукта (70-80 см), өтө бекем.

Даны – чоң, сүйрү келет, өңү ачык сары, салмагы – 1000 даны – 45-50 г.

Кургакчылыкка туруктуу, генетикалык көзөмөлдөө көрсөткүчү – СОЛs2 деп аталат.

Түрдүү ооруларга туруктуу – кара көсөө болбойт, ун шүүдүрүмгө алдырбайт, ала гельминтоспориозго жедирбейт.

Жыгылып, жатып калбайт.

Бышканы – орточо эрте (79-89 күн).

Түшүмү – гектарынан 50 центнер алынат. Көп бергенде гектарынан 96 центнерге чейин жетет.

Гектарына 3 млн үрөн себилет.

Айтор, сыра кайнаткандар арпанын жаздык Вакула түрүн жаным деп сатып алышат. Дан менен бизнес кылам десеңиз, дал ушул Вакуланы айдаңыз.

**ЧӨП ЧАП, ЧӨП ЧАПСАҢ –
КӨП ЧАП!**

Кудай, берсең – беде бер

Кыргыздар мал жандуу калкпыз. Ошондуктан тоют камдашыбыз абадай зарыл. Ошондуктан кандай чөп даярдашыбыз керектигин жакшы билбесек болбойт. Азыркы тапта Түндүк Казакстанда, Батыш Сибирде мол түшүм берген чөптөрдү өстүрүп чыгышты. Ал чөптүн түрлөрү ар кандай климаттык шартка ылайыкташып, гектарынан 48-57 центнер чөп берет. Аталыштарын жаттап алгыла: «Фестивальная-85», «Омская-7», «Флора-2», «Флора-4», «Нурила», «Райкан», «Степнянка», «Хасенов», Түндүк Казакстан-8».

Малдын көбөйүшү менен тоютту көп талап кылат, малга өсүмдүк белогу абдан зарыл. Белокту көп камтыган, эң баалуусу – бул кадимки эле беде (люцерн). Бедеден түрлүү тоют алсаң болот. Жайытка өстүрсөң, мал оттойт, чаап да аласың, беде унун аласың, сенаж ж.б. Азыр малга чөп даярдаганда дал ушул бедени айдаң пайдалуу. Беде +2, +3 градуста өсө берет, айдагандан кийин жети күндөн кийин +5+6 градуста башы чыгып калат. 25-30 күн сугатсыз өсө алат. Жазгы -3-6 градус суукка чыдайт. Бедени жаңы өсө баштаганда, жакшылап отош керек. Жерди эрте күздө бир, эрте жазда бир малайлайт. Себерде үрөнүн зыянкеч курттардан жакшылап тазалоо зарыл. Эң жакшысы эрте жазда 0-5, +3+5 градус учурунда айдалышы керек. Гектарына 8-10 кг үрөн себилет. Беденин уругу өтө майда келет, ошондуктан жерге 2-3 см тереңдикке эгилиши керек. Бедени жаңы айдалган жылы сөзсүз отош керек, анткени отоо чөпкө алы жетпей калат. Бедени гүлдөй турган учурунда чапса, белогу гүлдөгөн учурдан 2-2,5%га көп болот. Жаңы гүлдөр замат чабылганда, жаандай кийин дароо алысын (жаш беде) берет. Ал эми толук гүлдөгөндөн кийин чабылса, алысыны азаят. Эми бул беденин түрлөрүн кайдан алса болот?

Баяс БЕКТЕМИРОВ

Мал киндиктүү аймакта...

ТОҢДО ТӨӨ КОМДОГОН ЭРМЕК

Кичинесинен ат үстүндө жүрүп, малга жакын өскөн Эрмек Жунушов. Ал Тоң районунун Ж. Бөкөнбаев айылынын тургуну. Төрт баланын атасы, жыйырма тогуз жашта. Негизги кесиби мал чарбачылык б. а. чабан. Бул кесип менен анын чоң атасы да, өз атасы да алектенип келген. Алардын айылдан он чакырым алыстыкта, тоо тарап жакта мал сарайы бар. Анын эрмеги мал, күнү кечке алардын жанында өтөт. Топоз, уй, койлору болсо деле бир нерсе жетпегендей туюлат.

Тоо койнунда, ат үстүндө жүрүп ойлонот. Ошондо оюна тык этип бир нерсе түшөт. Ичинде толгонуп төөнү бакса болобу, көбөйтө аламыз? – деп ойлонот. Арадан күндөр өтүп жубайына кеңешет. Келинчеги “Айланада биз эле жалгыз бага турган болсок, карыяларга кеңешип көр” – деп өз оюн айтат. Ал айыл ичиндеги карыялардын кеңештерин, билген көргөндөрүн угат. Базар күнү төө алганы мал базарга барат. Баалары өтө кымбат 70-80 миң сомдон экенин көрөт. Капчыгына туура келбегенин байкап, кайра үйүнө кайтат. Төө багам деген ой Эрмектин оюнан кетпей коёт. Сураштырып отуруп Теңир -Тоо жергесинин Орто-Саз айылынын тургуну сүт тайлактарды сатаарын угат. Байланышып, машина жалдап төө алганы жөнөйт. Сатчу киши ага төөлөрүн көргөзөт. Төөлөрдүн 70ге жакыны көзүнө учурайт. Бир эсе суктанып, бир эсе таңыркап карайт. Ошентип, сүт тайлакты 30 миң сомго сатып алат.

Алып келгендей айыл ичи таңыркашып, кайра-кайра келип карашат. Тегеректеги төө көрбөгөн жылкылар үркөт. Ага карабай тайлакты кашарга алып барып чүлүктөп, мингич кылып үйрөтөт. Бакканга жеңил жем, суу сурабайт өзү менен өзү жүрө берет. Муну байкап жалгыз сырапай дагы бирди алууну ойлонуп байланышат. Мында бирди эмес экини 60 миң сомго сатып алат. Быйыл багып баштаганына үч жылдын жүзү болот.

Анын негизги максаты аман-эсен чоңойтуп, санын көбөйтүп баксам – дейт. Сүтүн, этин, терисин, жүнүн, заарасын кошо колдонуп элге жардам берип, элге кызмат кылсам дейт. Себеби: азыркы учурда айрым өтө оор илдет менен жабыркаган адамдар келип заарасын сурашат. Айрымдары жүнүн алып кетет. Өзүм үчүн да келечекте, жүнүнөн жылуу жүн байпак, көрпөчө, үйгө төшөк токутсам деген тилеги бар.

Жай айында көлгө туристтер келген маалда чоңураак төөнү мингизип пайда таап, жерибизди жарнамаларын кошумчалады.

Чындыгында төө багуу жеңил болгону менен көбөйүүсү кыйыныраак. Ошол кыйынчылыктарга карабай Эрмек Жунушов көбөйтүүгө аракет кылаарын айтты.

Төөлөрүн көбөйтүш үчүн мамлекеттен же кай бир адамдардан жардам сурабайт. Өз күчү менен гана асылдандырып, асыраарын тактап кетти. Эрмектей өзгөчө жүгүн артпай тиричилигин кылып жаткан дыйкан-фермерлер жүздөп саналат. Биз аларды даңазалап турууга даярбыз.

КЫЗЫКТУУ МААЛЫМАТ...

Төө кырк күн суу ичпей жүрө алат. Суунун жытын 50-60 чакырымдан эле сезет.

70-80 градусту күндүн эң ысыгына чыдайт. Канча күн ысык болсо да денесинин температурасы 40 градустан ашпайт. Төөлөр орточо эсеп менен 40-50 жыл жашайт. Бизде ат чабыш кандай болсо, араб өлкөлөрүндө да төө жарыш ошондой өткөрүлөт. Биринчи келгенине 1000 долларлык атыр мойнуна сүйкөлүп, алтын кылыч берилет. Төө чөлгө чыдамдуу болгондуктан Африка, Судан, Сомали, Араб ж.б. чөлдүү өлкөлөрдө көп багылат. Дүйнө жүзүндө 19 миллиондун тегерегинде төө бар.

Жүнүнөн космонавтарга, суучулдарга, түндүк уюлда жашагандарга кийим тигилет. Ал эми терисинен айымдардын кол баштыгы, бут кийимдер, курлар жасалып, баасы өтө кымбат

ТӨӨГӨ БАЙЛАНЫШТУУ ЫРЫМДАР...

Төрөй албай жүргөн келиндер төөнүн жүнүнө эчкинин кумалагын ороп жан жериинин үстүнө баскан.

Ал эми ай күнүнөн өтүп бара жаткан келинди туруп турган төөнүн алдынан өткөрүшкөн. Кош бойлуу келин төөнүн этин жебейт, жесе төө сыңары он эки ай көтөрүп калат.

Айыгаар дартын дабасы өзү табылат дегендей төөнүн ар бир нерсеси пайдалуу.

Сүтү кант диабетти нормадан ашырбай бир баланста кармайт. Нерв ооруларынан, чачтын түшүшүнөн, теринин кургашынан сактайт.

Жүнү сөөк, муун ооруларына өтө пайдалуу. Мурду канагандар жүнүн күйгүзүп басса токтойт. Өтүн алып майдалап балга аралаштырып жесе тамак оорудан айыктырат.

Диана ДОКТУРБЕК кызы

Жаныбай Туманов

ЗНАЧИМАЯ ЛИЧНОСТЬ ДЛЯ КЫРГЫЗАГРОБИОЦЕНТРА...

Ровно два года назад мне удостоилось познакомиться с уникальным в своём роде человеком, благодаря его заместителю Жанаре Токоновне, мы с ней состояли в одной из агрогрупп. Меня попросили подготовить материал, но прежде, конечно же, надо было обсудить суть дела. Назначили день встречи. Путь достаточно не близкий оказался и совсем неровный, но судьбе виднее было, для чего я ехала в тот пыльный и жаркий день в общественной маршрутке. Городская суэта осталась позади, двухэтажное немного серое здание встречало меня как-то грустно, но стойко. Проходя через главное крыло увидела с левой стороны парник, явно в нерабочем состоянии, наверняка потому что отопление стало дорогим подумала я про себя, за ним стоял старый добрый ЗИЛ. Войдя в само здание я мигом почувствовала необычайный немного тяжелый, специфический запах, конечно же ведь уже находилась в одной из биофабрик страны. В Ошской, Джалал-Абадской, Таласской и Баткенской областях действовало на то время четыре региональных центра. А ведь в советское время о чём я собственно узнала позже в рабочем состоянии обеспечивавшие фермеров и крестьян полноценными биопрепаратами защищающие растения и окружающую среду и конечно же землю мать, что кормит нас было семьдесят центров. То есть, разница колоссальная, но это же другая тема, о чём мы обязательно напишем в следующих выпусках.

И вот на втором этаже меня встретила приятная, среднего роста женщина, это оказалась Жанара Токоновна, заместитель чуткого руководителя Жаныбая Туманова. Когда мы подошли к приёмной, через серый, прохладный и просторный коридор, она распахнула дверь в кабинет директора и передо мной предстал из-за стола высокий, статный, седовласый с ярким взором в деловом, элегантном, тёмно-синем костюме в большом достаточно кабинете среди горшковых зелёных деревьев сам директор. В небольшом, узком шкафу справа от него строго были расставлены по очередности с лева на право книги – «Великий Сталин», «Очпос Ысым», «Нурсултан Назарбаев», «Коран» и почётная грамота, от президента которую, оказался ему тогда недавно вручил на 25-летие независимости Кыргызской Республики за труд Алмазбек Атамбаев лично. Жаныбай Туманов широко шагая подошел на встречу ко мне и так по доброму протянул свою директорскую, мягкую руку и поздравившись сказал, что рады видеть меня! На самом деле, это для меня было честь беседовать с человеком, который всю жизнь проработал на государство, сохранил предприятие, создал семью, вырастил семерых детей с супругой Мамазаировой Батмой. Он свою очередь премного благодарен ей за то, что она вырастила детей и воспитала их пока он часами жил на работе, чтобы выполнить государственный план. – Не разу упрекнув меня за то, что я вечный трудоголик и когда уставший, изнеможенный иногда возвращался с работы не веря что будет завтра, она мило садилась рядом и говорила мне, что у меня всё получится и я не должен останавливаться на достигнутом!

Мы женились рано, нас познакомили родители я был младший в семье, девятый по счёту, а как известно и положено младшие у кыргызов ответственные за своих родителей и родительский дом. По этой причине я не поступил тогда как все на высшее образование, а у себя в селе подрабатывал слесарем в гараже. Мне было двадцать, а ей восемнадцать лет, но чуть позже, когда я так, скажем, утвердился в выборе жизни, помог ей отучиться и получить образование, тогда мы уже были родителями. Она окончила Ошское педагогическое училище и получила диплом учителя. Я считаю, что обременять свою женщину только бытом и своей должностью не стоит, она как личность тоже должна развиваться.

ОСТАЛСЯ БЫ НЕУЧЕМ, ЕСЛИ БЫ НЕ СУЛТАН ИБРАЕВ...

Мой отец Жолдошев Тумон в нашем совхозе «Кок-Жар» Ноокатского района был первым главой и по настоянию родителей я передумал ехать учиться. В один день директор совхоза сказал мне, во время работы в гараже почему не учишься, езжай и поступай, я ответил отказом, тогда он уговорил хотя-бы на заочное отделение поступить. Вот такие тогда были равнодушные руководители, и готов был отпускать во время экзаменов, конечно специализированные профессионалы это еще более эффективный рабочий класс. И кроме этого дал указание, чтобы участвовал в районных семинарах, и вот на республиканский семинар приехала делегация, среди них были Турдакун Усубалиев, Торобай Кулатов, Султан Ибраимов. До сих пор не знаю, как и какой потенциал, Султан Ибраимович во мне разглядел, но я очень рад моей судьбе, в которой занял место этот выдающийся государственный деятель и я не единственный кадр, который он воспитал и указал жизненный путь во благо служению народа. Он сказал-что мне надо отучиться, я ответил что на заочном отделении уже второй год, переведись на очное настаивал Султан Ибраимович. Ведь сейчас не приёмный период отметил я, скажи, что от нас, в случай отказа свяжись с нами! Родителям да и мне было бы непросительно отказывать и приехал я во Фрунзе, сразу направился в кабинет ректора Эркина Арабаева, сына Ишенилы Арабаева, хороший, грамотный был человек, он сказал зачем ты пришел?! Мы не можем тебя сейчас принять, а я сказал, - знаю, но что прикажете делать если сам Султаналы Ибраимов желает чтобы я учился очно, тогда он вызвал декана и говорит представляешь сам великий человек, чиновник высшего ранга хочет чтобы мы приняли передовика производства, такое надо исполнять! И уже на следующий день я был студент очного отделения, так и отучился. У Султана Ибраимовича я многому во время совместной работы научился, считаю он человек эпохи, ведь во время его деятельности построили значимые социальные объекты, одно из его наилучших качеств было еще то, что он не делил людей на национальности, территориальные и родовые значения.

Я на своем веку повстречал много выдающихся людей, проработал в таких местах, в которых и не мечтал и боль-

ше всего доволен собой сегодня, тем, что мне удалось на одном месте не просто просидеть, выдержать, устоять а на факте проработать в Кыргызагроббиоцентре при Министерстве сельского хозяйства, пищевой промышленности и мелиорации уже вот девятнадцать лет. Вы можете себе представить скольким министрам, а их было больше пятнадцати пришлось доказывать каждый раз что биологический центр просто необходим для экологического развития и сохранения натурального качества в республике. Наши биопрепараты лучшие борцы с химикатами, увы к которым так быстро и необдуманно прибегают наши фермеры, потому что элементарно им нет времени думать и выбирать, они не понимают какой вред земле, себе, потребителям, природе могут наносить. К тому же у нас на таможне контроль хотелось-бы по жестче при завозе заграничных препаратов. Мне здесь помог опыт заместителя министра, которым я тоже проработал на своём пути, сам факт, что я начинал с низов и изучал все ниши помогло мне сохранить экологически важный центр. По началу когда меня назначили я даже представить не мог какие поручения давать коллегам, какую роль должен сыграть в жизни центра, что именно должен выполнять и поэтому в начале сказал, что не гожеус для этого места и отказываюсь

быть генеральным директором, но на то время министр Эмиль Узакбаев с уверенностью сказал, что мне удастся. Тогда я первые три месяца, административные вопросы возложил на своего заместителя, а сам занят был изучением лаборатории, с лаборантами вместе проводил исследования. Знакомился так сказать с

триходермином и биолигнином, и другими борцами за сельскохозяйственные культуры. Мне совершенно было безразлично какие биопрепараты мы должны выпускать в какое время и в каком количестве. Также я перечитал всю литературу, безусловно, опыт и знания мне помогли, но освежать память, и знать больше никогда постыдным не было, тем более в такой ответственной должности. И уже спустя много лет моего руководства, мне стали предлагать другие должности, но я осознанно отказывался, ведь уж лучше на одном месте быть, чем в другом месте существовать. Благодаря прямому участию, равнодушию и осознания значимости биоцентра по республике президент Сооронбай Жээнбеков будучи еще премьер-министром помог осуществлению строительства впервые за двадцать пять лет независимости построить на государственные деньги биофабрику в Баткене. На ней будут производиться микробиопрепараты «Биолигнин» и «Триходермин» и энтомофаги «Трихogramма», «Габробракон», «Алтынкоз», «Амблисейус» и «Афелинус».

20 февраля во время открытия биофабрики в городе Баткен, глава государства присутствовал лично. Биофабрика обеспечит рабочими местами 25-30 человек. Общая сметная стоимость составила 14 млн сомов.

Кадровая политика важный фактор. В нашем биоцентре есть кадры, которые достойно могут меня заменить, те, которые немало лет проработали в этих стенах. Уходя на заслуженный, пожизненный отпуск, хочу пока есть силы своему роду посвятить книгу, для потомков. Я с таким внутренним удовольствием, в гармонии с коллективом проработал эти немалые почти двадцать лет и хочу сказать себе спасибо, – за честный труд и результативные

действия, не зря в меня юнца поверил Султан Ибраимович, мой кумир. Успеха и процветания во благо здорового питания и населения Кыргызагроббиоцентру при Министерстве сельского хозяйства и мелиорации Кыргызской Республики.

 Нуризат ДЖОЛДОШПАЕВА

Уникальный зверь, обитающий в труднодоступных горных регионах, харизматичный, символизирующий свободу и мужество снежный барс, сегодня находится под угрозой вымирания. По данным экспертов, всего в мире насчитывается от 3,5 тыс. до 7,5 тыс. снежных барсов. В Кыргызстане около 250-300 особей.

Справка: Снежный барс (ирбис; латинские названия - *Uncia uncia* и *Panthera uncia*) - млекопитающее из семейства кошачьих, обитающее в горных массивах Центральной Азии. Среди крупных кошачьих ирбис - единственный постоянный обитатель высокогорий. Ареал ирбиса включают в себя части территорий 12 государств: Афганистана, Бутана, Индии, Казахстана, Кыргызстана, Китая, Монголии, Непала, Пакистана, России, Таджикистана, Узбекистана.

ДИКИЙ, КРАСИВЫЙ, НО ПОД УГРОЗОЙ ВЫМИРАНИЯ

Снежного барса кыргызы называют символом «небесных гор». Этот удивительный представитель дикой природы и впрямь властвует на заснеженных вершинах на высоте трех-четырёх тысяч метров. Ведут они, как правило, ночной, скрытый образ жизни и обитают зачастую в труднодоступных местах, именно поэтому довольно сложно подсчитать точное их количество. Но примерное их количество в нашей стране по данным экологов не превышает 300 барсов. Это значительно меньше в сравнении с 1980-ми годами, когда общая численность снежного барса в Кыргызстане оценивалась в 1400 особей.

ОСТОРОЖНО, БРАКОНЬЕРЫ, 1,5 МИЛЛИОНА СОМОВ ЗА УЩЕРБ СНЕЖНЫМ БАРСАМ!

Причем наказывать будут даже за то, что шкуры висят в кафе, ресторанах или дома. По неофициальным данным, на международном черном рынке шкуру снежного барса оценивают в 60.000 тысяч долларов США!! А за последние 15 лет в Кыргызстане задержано более 200 браконьеров, промысляющих незаконной торговлей снежными барсами, основными объектами торговли которых выступают ковры из шкур, мех, зубы и когти, используемые для роскошного декорирования интерьеров. Вот только в начале прошлого года общественность всколыхнула весть о задержании в Иссык-Кульской области охотника, убившего снежного барса. Ему грозит штраф, но остановит ли это и других браконьеров? Необходимо проведение мероприятий, повышающих уровень экологического сознания населения и пропаганда бережного отношения к природе.

Борис Тихомиров - директор центрально - азиатских программ Союза охраны природы Германии (NABU) считает, что сегодня вопрос по сохранению снежного барса не только в Кыргызстане, но и во всем мире, действительно стоит под острым углом.

- Когда создавался Реабилитационный Центр еще в 2002 году в ущелье Сасык-Булак Иссык-Кульской области с волье-

ром для снежных барсов и отдельно - для птиц, с общей площадью 700 кв. метров, для нас было важно не просто реабилитировать животных и выпускать их на волю, а именно пропагандировать бережное гуманное отношение ко всем обитателям дикой природы. Сегодня в реацентре NABU находятся 3 снежных барса - Кунак, Алсу и Колючка, рысь Леопольд, чёрный коршун и курганник. У Алсу отрублена кисть передней лапы, в свое время она попала в капкан, расставленный браконьерами. В дикой природе она просто не выжила бы - с перебитыми лапами невозможно охотиться. - отметил Тихомиров.

БАРСЫ РЕАБИЛИТАЦИОННОГО ЦЕНТРА NABU

С 2002 года первые питомцы Центра - Алсу и Багира. Багира умерла от старости в 2015 году. В 2003 году к ним присоединился самец Кунак. Эти барсы уже не приспособлены к жизни на дикой природе, ведь они были пойманы браконьерами еще будучи котятками, и у них нет элементарных навыков охоты. В конце 2009 года у снежных барсов родились котята: у Багиры - две самочки, которых назвали Фиалка и Колючка. Фиалка умерла в 2014 году, в возрасте 5 лет - у нее отказали почки. Позднее у Алсу родились котята-самцы: Пират и Лидер, к сожалению, у них наблюдалась неизлечимая глазная болезнь, и они умерли в 2013 году. Сегодня

в РЦ NABU осталось три жителя Кунак и Алсу, и молодая Колючка.

Толкун Асыкулов - кандидат географических наук, отмечает, что «важно взять на защиту не только самого снежного барса, но и его кормовую базу, к которой относятся - горные козлы, архары, сурки, реж - козули, маралы. Кстати, эти представители дикой природы также часто попадают в кадры фото ловушек. Сохранение снежного барса - это не однодневная программа, это довольно емкая работа, включающая не только мониторинг, это и просветительская деятельность, различные акции по привлечению внимания и осведомленности общественности о современной экологии, предоставление рабочих мест, чтобы массы не прибегали к браконьерской деятельности».

ГЕНЕТИЧЕСКАЯ ЛАБОРАТОРИЯ В БИШКЕКЕ

По словам Бориса Тихомирова, в будущем есть перспектива создания в Бишкеке генетической лаборатории, необходимой для научного изучения дикой природы. В этом случае Кыргызстан станет конкретным лидером по биологическому мониторингу диких животных. Сегодня уже определены 20 территорий по всему миру, в которых будет приоритетно охраняться снежный барс. Одним из направлений Глобальной программы - является создание единой системы мониторинга снежного барса.

Фото-мониторинг дикой природы на территории Кыргызстана посредством камер с датчиками движения ведется с 2013 года. Эти кадры помогают ученым не только посчитать количество особей, но и отследить их поведение, и ареал их обитания. Фотоловушки нужно установить в удобном месте. Если поставить напротив солнца, то ничего не будет видно. Даже в многодневных пеших экскур-

сиях, когда находишься тет-а-тет с дикой природой, не часто сталкиваешься с представителями животного царства. А этот мощный инструмент расскажет намного больше и подробнее. Здесь две функции. Фото и видео. Если поставить на режим видео, то аппарат может снимать до 60 минут. А если на фото поставить, то когда будет движение, он фиксирует в секунду три кадра.

Снять зверя, да еще в природной зоне, стоит длительных мучений. Недостаточно просто установить где-то фотокамеру. Результат съемки - продукт многолетнего опыта, знаний и понимания дикой природы. Да и подсчитать точное количество особой ирбиса - дело непростое. Не зря снежного барса прозвали «призраком гор». Этот неуловимый уникальный зверь обитает в глухих местах, зачастую на высоте трех-четырёх тысяч метров. Питается и охотится, как правило, в ночное время, а его шкура с черно-белыми пятнами служит прекрасным камуфляжем в условиях заснеженных гор. Сегодня по разным оценкам в республике насчитывается от 250 до 300 особей снежных барсов. По словам специалистов, обработав данные с фото-ловушек, они смогут получить более точные цифры. Эта информация необходима для сохранения популяции снежных барсов. Ведь особая ценность съёмки с помощью фото-ловушек в том, что кадры помогут идентифицировать каждую особь по рисунку пятен на шкуре. Это поможет более точно установить количество редких животных, а значит, будет способствовать принятию конкретных мер по сохранению барса. Толкунбек Асыкулов также отмечает, что «рисунки шкуры снежного барса так же уникален, как отпечаток пальца. Это позволяет нам различать особи при условии, что у нас имеются снимки с обоих боков животного».

Справка: В Монголии говорят, что увидеть снежного барса может только счастливый человек. А в русском языке снежного барса с давних пор стали широко называть «ирбис». На древнем тюркском языке слово «ирбис» означает снежный кот.

Совместная природоохранная деятельность - залог успеха!

Сегодня экологи страны бьют тревогу по поводу сохранения в стране биологического разнообразия. Причиной тому - возникновение новых угроз существованию диких животных и растений. Проведенный в 2017 году Второй Всемирный форум с участием глав и представителей стран ареала снежного барса, международных организаций и экологических движений, внес свой вклад в сохранение популяции снежного барса в мире. Теперь дело за кропотливой работой и осознанием населения важности сохранения биоразнообразия.

 Зарина ЭСЕНБАЕВА

Элибизден айланса болот.
Кайсы жерге барба таланттары
ташкындап турган адамдарды
кезиктиресин. Алардын
бири Сары-Өзөн-Чүйдүн
Аламүдүн районуна караштуу
Кызыл-Бирлик айылынын кызы,
Кыргыз Республикасынын
мданиятынын мыктысы,
бир катар обондуу ырлардын
автору Райкүл Мамырова.
Биздин чыгармачыл топ дагы
Райкүл эженин айрым ырларын
газетабызга чагылдырууну туура
көрдүк.

Эгерде сиздин айылда да ыр
жазган таланттар болсо орун
берүүгө даярбыз.

Кыргыз элим кыйла жолду баскан эл Далай бийик ашууларды ашкан эл

ЭРНИС ТУРСУНОВ АГАЙДЫ ЭСКЕРҮҮ

Эстеймин Эрнис агайды,
Айтчу эле бизге далайды.
Сүйүүдөн сүйкүм кеп айтып,
Көтөрүп койчу маанайды.

Эсепкор жанды сүйбө деп,
Эсиңден танып күйбө деп.
Сүйүүнү билбейт андайлар,
Сумсайып кейип жүрбө деп.

Бир сонун ыры бар эле,
Ырдачу аны шар эле.
Жоодурай түшчү кыз келин,
Агайды тиктеп баары эле.

Каткырып агай күлчү эле,
Ойдогу сырды билчү эле.
Үлпөттүн шаңын чыгарып,
Ыр кече кылып ийчү эле.

Шартылдап агай шар болчу,
Сөздөрү шекер бал болчу.
Эмнени айтса жарашып,
Өзүнө сөзү дал болчу.

Шар сөздү агай сүйчү эле,
Жалганга жаны күйчү эле.
Чаргыткан сөздү жактырбай,
Чарт этип качып ийчү эле.

Агайды издеп барчубуз,
Сөзүнө кулак салчубуз.
Азилин угуп кубанып,
Каткырып жыргап калчубуз.

Курч эле агай курч эле,
Сөздөрү куйкум мурч эле.
Күлдүрүп койуп кыздарды,
Жылмайып карап турчу эле.

Агай жок бүчүр арада,
Ойлосом батам санаага.
Ыйманың болсун саламат,
Кош эми Эрнис жан агай.

КЫРГЫЗ ЭЛИМ

Кыргыз элим теңирден кут түшкөн эл,
Баба салтын барктап ыйык күткөн эл.
Тоолорундай токтоо келип мүнөзү,
Жердей калың бардыгына түткөн эл.

Кыргыз элим эли жерин сүйгөн эл,
Намыс үчүн оттой жанып күйгөн эл.
Кыйын күнгө калса жанын аябай,
Кас душманга кабыландай тийген эл.

Кыргыз элим кыйла жолду баскан эл,
Далай бийик ашуулардан ашкан эл.
Кылымдардын кыйырына из салып,
Өз тарыхын ташка чегип жазган эл.

ТУРАРГА АРНОО

Турардай болуп туттунук ырды жазган ким?
Сүйүүнүн сырын сүрөттөп сенче ачкан ким?
Табигый таза керемет сезим тартуулап,
Турмуштун жолун татыктуу сендей баскан ким.

Сагынат элең керемет Турар акынын,
Жашоодо сейрек жаралчу сендей асылың.
Аргабыз болсо ажалга бермек эмеспиз,
Түшүрбөй жерге бир талын дагы чачыңдын.

Сен барда дүйнө ажайып экен керемет,
Жамгырдай болуп төгүлчү ырлар себелеп.
Күкүктөп аккан кубаты күчтүү дайрадай,
Өзүңдөй акын эмкиче бизге келе элек.

КҮМҮШ БИЛЕРИК

Колумдагы аппак күмүш билерик,
Секин кармап аркы терки имерип.
Деген элең билериктей билектей,
Дайым бирге эч бөлүнбөй жүрөктөй.

Сен суктанган ошол күмүш билерик,
Билегимде түтө албады түбөлүк.
Билбейм качан кайсыл жерге жоготтум,
Сүйүүбүзгө бере албады күбөлүк.

Тагылгандыр балким башка билекке,
От чачкандыр дагы да бир жүрөккө.
Билериктей биздин сүйүү жоголду,
Жете албадык арзып күткөн тилекке.

АЙ КҮБӨ

Аздектеген туңгуч сүйүүм,
Маңдайыма сыйбады.
Арман уюп жүрөгүмө,
Түбөлүккө кыйбады.

Ак сүйүүмө аалам күбө,
Асман күбө ай күбө.
Сүйдүм сени эстен тана,
Айтчы менде кай күнөө.

Куттум сени куттум сени,
Гүлдөр ээсин күткөндөй.
Сенсиз дүйнө жайдак калып,
Бүт кызыгы бүткөндөй.

Келген эмес бул жашоодо,
Менин мындай жашагым.
Өмүр бою азап чегип,
Тартып сүйүү азабын.

Жаны тынбаган Абдыкасым

Абдыкасым негизинен ишкерман мырза. Өзү туулуп өскөн Баткен районунун Газ айылында чабан болуп эмгектенген. Эсил кайран СССР урап колхоз-совхоз тарады. Амираев Абдыкасым дагы элдин шары менен сооданын артынан түштү. Бир нече жылдан кийин, соодадан майнап чыкпасын түшүндү. 1995-жылдан дыйканчылык менен алектенип, Аламүдүн районунда эмгектене баштады. Ошондо өз алдынча дыйкан чарбасын куруу керек экендигин түшүндү. Дыйканчылык кылуу үчүн жеке эле эмгекчил болуу жетишсиз. "Эмнени айдап, аны кандай өстүрүп жогорку түшүм алуу үчүн эмне кылуу керек?" - деген түбү жок суроолорго туш болду. Абдыкасым Амираев кийинки убакта өзүнүн чарбачылыгын өнүктүрүү үчүн юридикалык билим керек экендигин өзүнүн практикасынан туя баштады. Атайылап билим албаса да жашоо аны юрист кылды.

Бир жолу сегиз үй-бүлө чогулуп "Серлик" деген дыйкан чарбасын түзүштү. Маев-

Кийин Абдыкасым өзү прокуратурага барды. Ал жердегилер болсо эч кандай кайрылуу түшпөгөнүн айтып, тынч эле иштей берүүгө кеңеш беришти.

Бул дыйкан чарба бир эле мезгилде дагы он бир гектар жерди иштетүүнү чечишкен. Ал дагы кайрак жер эле. Аны иштетүү үчүн дагы бир топ түйшүк талап кылынды. Бирок, Абдыкасым менен бир чарбага бириккендер түйшүктөн качкан жок. Өзгөчө Абыт Тагаев, Базарбай Эралиев, Алимбек Жунусов сыяктуу дыйкандар күндү күн, түндү түн дебей эмгектенишет. Акырындык менен бул кайрак жерге суу чыгарууну көздөштү. Ортого акча чыгарышты да насос сатып алышты. Натыйжада, ошол он бир гектардын эки гектарын кийинки убакта кеңири тарап жаткан тамчылатып сугаруу жолуна өткөрүштү.

Абдыкасым Амираев ал ортодо Японияга барып айыл чарба кооперативдерин кантип түзүп, кантип өнүктүрүү тууралуу окуп келди. Далай нерсеге көзү ачылды. Эми ошол япондук фермалар үчүн үрөн өндүрүүнү өздөштүрүп жатышат. Анткени дал ушул үрөн өндүрүү дыйкандар үчүн пайдалуу. Үрөн эгер сапаттуу өндүрүлсө анын пайдасы эки эсе жогору болот.

Он бир гектар жер иштеткен "Серлик" дыйкан чарбасы азырынча пайдалуу чарбага айлана элек. Бирок, анын мүчөлөрү келечектен үмүтү зор. Себеби: биз жогоруда айткандай үрөндү өстүрүп сатуу абдан рен-

ка айыл өкмөтүндө он алты гектар кайрак жерди арендага алышты. Бул жерге суу чыгаруу зарыл эле. Күнү-түнү эмгек кылышты. Атайын суу алып келе турган майда канал да жасашты. Эзели суу жүрбөгөн жерге суу чыкты. Түшүмдүүлүгү артты. Бирок, беш жылдан кийин 2010-жылы ал дыйкан чарбадан он алты гектар жерди кайра кайтарып алышты. Эмнеге? - деген суроого: "Силерден башкалар деле иштесин" - деп туюк жооп берип коюшту. Абдыкасым жөн калган жок. Жер инспекциясына кайрылды. Алар кайра Абдыкасымды күнөөлөштү. "Сиз сугат жерге кайрак деп салык төлөп жүрүптүрсүз. Андай болбойт. Прокуратура аркылуу болсо да төлөтөбүз" - дешти.

табелдүү. Экинчиден аны япониялык ишкерлер сатып алып жатканы турат. Дыйкан чарбасындагылар жумуш учурунда кабагым-кашым дешпей, үй-бүлөлөрү менен тыным албай эртеден кечке эмгектенишет.

"Серлик" дыйкан чарбасы келечекте бытыраган жеке дыйканчылыкта эмес ирилешкен айыл чарба бирикмелеринде экендигин көрсөтүп турат.

Азыркы учурда бул дыйкан чарбасынын мүчөлөрү узатасы отуз, туурасы жети, терендиги бир жарым метр болгон көлмө казып жатышат. Анын тегерек четин бетондошот. Бул суу сактагыч сугат башталгыча даяр болот. Он бир гектар жерден сырткары жеке менчик ээлеринен дагы жети, сегиз гектар жерди арендага алышкан. Бардыгы ойдогудай болсо, түшүм мыкты чыгып, үй-бүлөлөрүн ырыскысы да камсыздалат.

Кутман РЫСКЕЛДИЕВ

Марасулов
Абдырашид
Абдыганиевич:

"Өсүмдүктөрдүн түрүн өстүрөли"

Марасулов Абдырашид Абдыганиевич кесиби биолог-эколог, өз кесибинин мыкты адиси. Жашы 52де, үй-бүлөлүү 2 кыздын бактылуу атасы. Өзү эмгектенген Жусуп Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук университетинде иштеген кесиптештеринин арасында, окуткан студенттеринин сый урматына ээ. Мыкты педагог болгондуктан жолун жолдогусу келген шакирттери да аз эмес. Ага студенттерди окутуп эле чектелбестен, иштеген ишине байланыштуу практика жүзүндө көп өсүмдүктөрдү байкап, анализдеп көрүү максатында Ысык-Ата районунун Покровка айылындагы 5 сотых жерине өсүмдүктөрдүн көп түрүн өстүрөт. Чындыгында агайдын бакчасынан биз көрбөгөн өсүмдүктөрдү, ажайып кооз гүлдөрдү көрдүк. Атап айтканда: алмурут, алма, анар, айва, шабдаалы, өрүктүн түрлөрүн, жүзүм, клубника, малина, ежемалина, картошка, пияз, инжир, жүс-сай, сабиз ж.б.

Гүлдөрдөн болсо: клематис, роза, лиля, шар сымал хризантема, буделея, фербена, асылма роза ажайып көргөн көздүн жоосун алып, жыты буркурайт. Агайдын кичинекей бакчасында туруп, адам баласы жалкоолуктан алыс болуп, убакытты туура бөлүштүрө билсе эле көп нерсеге жетише алаарына ынандык. Чындыгында айрымдарыбыз инжирдин даамын татмак түгүл жашообузда өзүн да көрбөсөк керек.

Абдырашид Абдыганиевичтин берилүү менен өсүмдүктөрүнүн ар бирине кам көрүп жатканын көрүп собол салдым. Таң заардан туруп убакыт коротуп, көп каражат сарптабастан эле сатып жесеңиздер арзан эле да дегенимде: "Адам баласы үчүн көп кыймыл узак өмүр сүрүүнүн бирден бир себеби экендигин илим далилдеген. Эч кошулмасыз таза жемиштер ден-соолукка өтө пайдалуу. Химиялык жол менен жасалган жер семирткичтер колдонулбай өстүрүлгөн жемиштер витаминдерге жана элементтерге өтө бай

келет. Мисалы, базардан алган алма же анардын витаминдүүлүгү 10 пайызды гана түзсө, үйдүкү 25-30 пайызды түзөт. Ошондуктан химиялык жер семирткичтерди, биз билип билбеген минералдык заттарды колдонуп өстүргөн жер-жемиштер менен бала-бакырабызды баккандан көрө, көп убактыбызды алса да өз колубуз менен өстүргөн өсүмдүктөр менен азыктанганыбыз биз үчүн ыңгайлуу. "Эл эмгегин жер жебейт" дегендей эмгектин аркасы менен чоң жакшылык келээрин эч кимибиз унутууга акыбыз жок. Канча көп кыймылдап, табиятаттын койнунда жүрсөк адам баласы үчүн кандай ырахат экенин көпчүлүк замандаштарым билбегени өкүндүрөт. Жок дегенде келечек муун билип калсын деген максатта өзүм эмгектенген Жусуп Баласагын атындагы КУУнун биология факультетинин студенттерине алган билимимди, тажрыйбамды үйрөтүп келе жатам. Кыргызстандагы биолог мугалимдер, жогорку окуу жайлардагы кесиптештерим алты миллион элди экологияны таза сактоого, таза тамак-аш менен тамактанууга үйрөтүү өтө кыйын. Элдин келечегин ойлосо массалык маалымат каражаттар көбүрөөк экология, агрардык тармак боюнча заманбап жашоону прапогандалаш керек. Бул жаатта иш алып барып жатканыңар кубандырат" - деп оюн жыйынтыктады.

ЖЕР ИШТЕТүүдө НЕГИЗГИ ТАЛАП

Ар бир өсүмдүктү өстүрүүдө эң негизги талап кылынуучу шарттар төмөндөгүлөр: топурактын курамын жакшыртуу б.а кык же жалбырак, чөптөрдүн чириндиси аралаштыруу. Суусуз жашоо жоктугуна байланыштуу убагында суу куюп туруу. Сууну күн чыга электе же күн батканда куюу керек. Күн тийип турганда сугарса өсүмдүктүн өсүшүнө зыяны тийип калат. Мителерден алдын алуу жана отоо чөптөрүн арылтып туруу зарыл.

ИНЖИРЖӨНҮНДӨ МААЛЫМАТ

Инжирдин экинчи аты "Фигус карика" деп аташат. Мекени болуп Кавказ, Крым, Азия өлкөлөрү саналат. Талдуу дарак, узундугу 10 метрге жетет. Жалбырактары чоң жана кооз. Мөмөсүнүн ичи ачык кызыл, майда данектери бар. Инжирди өстүрүүдө топурагы өтө кургак эмес нымдуу болуш керек. Ысык жерде өсөт. Мөмөсүн 2-3 жылда берет, 100 жыл жашайт. Май айында тигилет. Инжир таттуу гана болбостон пайдалуу дагы. Анда В, С, РР, бета-каротин жана көптөгөн минерал, микроэлементтерди кармайт. Инжирдеги калий орехтегиден да көп. Ал эми темирдин курамы да алмага салыштырмалуу көп. Ток этээрин айтканда иммунитетти көтөрүүнүн табылгыс байлыгы. Инжирге мейиз, жаңгак кошуп кыям (варенье) жасаса да болот.

Абдырашид Марасулов үй-бүлөсү менен

Калмира АСАНБЕК кызы